

Kieli, filosofia ja politiikka

Jaakko Anhava

Esa Itkonen: Kirjoituksia kielitieteestä, filosofiasta, historiasta ja politiikasta. SKS 1998, 162 s. Nid. 125,-

Professori Esa Itkonen, teoreettisen kielitieteen johtavia suomalaistutkijoita, on julkaissut alaltaan kokoelman esseitä. Kuten hän esipuheessa sanoo, kirjoitukset ovat syntyneet oheistoina pitkän ajan kuluessa (varhaisin jo 1970), joten ei ole ihme, että ne ovat jo aiheiltaan jonkin verran hajanaiset ja myös otteeltaan poikkeavat toisistaan melko lailla.

On vahinko, että Itkosen varsinainen ala kielitiede on saanut osakseen vain kolme esseettä. Ensimmäinen, 'Kieli, kielitiede ja tieteenteoria', on väitöksenalkajaisesitys vuodelta 1974, mutta edelleen yllättävän ajankohtainen siitäkin huolimatta, että kielitieteen kenttä on esitelmän ajoista melkoisesti muuttunut ja ettei Noam Chomskyn generatiivinen kieliteoria ole enää sellaisen pelastusopin asemassa kuin kirjoittamisaikana. Esseessä ei tosin Chomskya mainita nimeltä, mutta sen kontekstina on ilman muuta generativismin ohjelmajulistus, että kielitiede on luonnontiedettä – minkä Itkonen kiistää.

On syytä selittää ei-lingvisteille, joiden lienee vaikea käsittää moista edes väitettävän, että sanaa "kielitiede" tässä käytetään hyvin ahtaassa 'yleisen kielioppiteorian' merkityksessä: sen ulkopuolelle siis jäävät filologia, murteen tutkimus, kielihistoria, psyko- ja sosiolingvistiikka ja lukuisat muut kielentutkimuksen alat – näin epätieteellisenä osa kielitieteilijöistä pitää suurta osaa omasta alastaan.

Jo tässä esseessä Itkonen nostaa hattua suomalaisen kulttuurifilosofin Erik Ahlmanin ansioille myös kieliteoreetikona, ja seuraavan kirjoituksen hän omistaakin tälle kokonaan. Kolmas, 'Maailman kielten yhtäläisyydet ja niiden suhde ajatteluun', on aiheeltaan kielitieteellisin, ja olisinkin juuri sitä lajia kaivannut kirjaan enemmän. Itkonen esittää sen aiheellisen varoituksen, että kieliteoreetikkoja ja -typologeja uhkaavat alati väärinkäsitykset heidän tukeutuessaan kuvauksiin sellaisista kielistä, mitä eivät itse osaa, etenkin yleisestikin heikosti tunnetuista (joita on valtaosa maailman kielistä). Perusongelma on, ettei kukaan voi maailman tuhansista kielistä hallita edes alkeellisesti kuin murto-osan.

Pari eriväviä mielipidettä esittääkseni: Itkonen sanoo, että "maailmassa puhutaan n. 6000 kieltä, eikä ole mahdollista kuvata niitä kaikkia" (s. 29). Periaatteessa on lähdeittävä siitä, että ne kaikki tulee kuvata (= laatia niistä niin hyvä kieliopillinen esitys sekä sanakirja kuin mahdollista) – esteenä ei paha kyllä ole niinkään maailman kielten määrä kuin niiden häviämistähti, joka uhkaa saattaa niistä monet lopullisesti tutkimuksen ulottumattomiin. Universaalikielopin laadinnassa ei tosin voida nojautua yhtäläisesti kaikkien (edes jo tunnettujen) kielten kielioppiin, ettei hukuttaisi yksityiskohtiin. Mutta tässä on alati vaarana, että universaaliteoreetikot paljon helpommin sivuuttavat hinalugin tai korkun kuin englannin tai venäjän ongelmakohdat.

Toiseksi: Itkosesta "on syytä uskoa, että pian voidaan universaalikieliopista laatia eräänlainen skeema, joka ei myöhemmin enää muutu laadullisesti, vaan ainoastaan täsmentyy" (s. 32). Fysiikka ei siis ole ainoa tiede, jossa haaveillaan "kaiken teoriasta"; on kuitenkin epäselvää niin fysiikassa kuin kielitieteessä, kuinka mahdollinen tavoite tämä on. Vastaus riippuu paljon siitä, mitä sillä loppujen lopuksi tarkoitetaan.

Seuraavissa osastoissa, 'Filosofia' ja 'Historia', parin esseiden pääasia näkyy jo nimistä: 'Derridaa vastaan' ja 'Kristevan seikkailut kielitieteen historiassa'. Vaikutelma, että teoreetikon muodikkuus on kääntäen verrannollinen hänen asiantuntemukseensa, vain vahvistuu Itkosen esityksestä. Sadussa keisarin uusista vaatteista kaikki lopulta uskoivat lasta, joka lausui totuuden; todellisuus ei ikävä kyllä ole näin armollinen, vaan Derrida, Kristeva, Foucault (jonka Itkonen myös osoittaa kuplaksi) ja kumppanit tulevat pysymään guruina vielä kauan.

Itkonen riisuu keisaria myös esim. esseessä 'Suuret kertomukset: yksi katoaa, toinen ei': "Siitä on vain vähän aikaa kun marxismi-leninisin terävä kärki kertoi tavallisille ihmisille, mitä nämä ajattelivat ja kokivat, täysin riippumatta siitä, tiesivätkö he näin ajattelevansa ja kokevansa. Nyt on tätä ylhäältä päin tapahtuvaa valistusta suorittamassa postmodernismin terävin kärki, ja usein kysymyksessä ovat aivan samat ihmiset kuin viime kerralla." (s. 86.)

Itkonen on kirjoittanut teoksen *Universal history of linguistics* (1991) ja esittelee sen syntyvaiheita esseessään 'Universaalitieteen mahdollisuudesta'. Hän esittelee antiikin ja muinaisen Intian kieliteorioita ja päätyy tulokseen, että niillä on sama käsiteperusta kuin nykyiselläkin, ja että lisäksi alan vanhin edustaja, intialainen Panini, on jäänyt ylittämättömäksi. Kieliteoriaan pätee sama kuin filosofiaan ja logiikkaan: perusta laskettiin ajat sitten, ja kehitys on vuosisatoja voinut olla pysähdyksissä ja (Itkosen mukaan) mennyt eteenpäin vasta tällä vuosisadalla.

Jossakin määrin Itkosen esseissä on päällekkäisyyksiä, koska ne on kirjoitettu eri aikoina ja julkaistu muuttamattomina.

Viimeisenä osastona on viisi esseetä politiikasta; niistä osan julkaiseminen vaatii oikeastaan enemmän kansalaisrohkeutta nyt kuin alun perin ilmestyessään.

Hän mm. kuvailee tuoreeltaan (1970) ja värikkäästi 1960-luvun opiskelijalevottomuuksien Yhdysvaltoja; mutta jos kymmenesosaakaan siitä, miten hän ja hänen aatetoverinsa Yhdysvaltoja luonnehtivat, olisi pitänyt paikkansa, heidät olisi oitis kiidätetty leireihin, jollaisten "välttämättömyyttä" Neuvostoliitossa hän (toisessa esseessä 1981) vasta varovasti rohkenee pohdiskella.

Hän ei myöskään vielääkään näe mitään outoa siinä, että lukuisien kommunistien tavoin kävi armeijan täysin avoimena päämääränään aseellisen vallankumouksen vaatimat taidot (s. 157 esseessä, joka on kirjoitettu vasta nyt) – hän ei edes kiitä kohtaloa siitä, että tältä vältyttiin. Hän korostaa usein tieteellisen ja poliittisen ajattelun yhteismitattomuutta, ja on tästä itse parempi esimerkki kuin uskookaan.

Yhtä kaikki henkilökohtaisina esityksinä ja pohdintoina oman tutkimustyön vaiheilta esseet ovat hauskaa ja Suomen tieteessä myös kovin harvoin tarjottua luettavaa.

Kirjoittaja on filosofian maisteri. Häneltä on syksyllä ilmestynyt teos "Maailman kielet ja kielikunnat" (Gaudeamus 1998).

